

<https://doi.org/10.25040/medicallaw2021.02.057>

УДК 342.7 : 347.115

МИРОНОВА ГАЛИНА АНАТОЛІЇВНА

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу міжнародного приватного права та правових проблем євроінтеграції Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка

Ф. Г. Бурчака НАПрН України

<https://orcid.org/0000-0002-9136-586x>

galamironova@meta.ua

АБСОЛЮТНІ ПРАВА ЛЮДИНИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ОБМЕЖЕННЯ

Досліджено правову природу абсолютних прав людини у сфері охорони здоров'я, їх правовий зв'язок із конституційними правами, особистими немайновими правами та особливості цивільно-правового регулювання. Обґрунтовано, що права повнолітньої дієздатної людини на згоду на медичне втручання, на відмову від медичного втручання, на отримання медичної інформації про себе належать до конституційних абсолютних прав, що передбачає спеціальний порядок обмеження цих прав на засадах Конституції України. Наголошено, що закріплення конституційних прав людини у спеціальному законодавстві як особистих немайнових прав фізичної особи покликане забезпечити додатковий захист цих прав і додаткові механізми для їх здійснення.

Ключові слова: абсолютні конституційні права людини у сфері охорони здоров'я, право на згоду на медичне втручання, право на відмову від медичного втручання, право людини на отримання медичної інформації про себе.

Співвідношення приватних і публічних інтересів у різних сферах сучасного суспільного буття помітно змінюється, що неодмінно супроводжується відлунням у правовому регулюванні відносин у сфері охорони здоров'я. Останнім часом зсуви у суспільних пріоритетах відбуваються внаслідок глобальної пандемії COVID-19 та намагань міжнародних і національних інституцій взяти під контроль руйнівний вплив стихії, віднайти шляхи та засоби збалансування різноманітних векторів інтересів і потреб, урівноважити їх. Наразі ми перебуваємо лише на початку довгого шляху

осмислення усієї сукупності проблем, спричинених пандемією, як медичних, так і соціальних, гуманітарних, правових. Саме про це свідчить той факт, що вже зазнали змін деякі пріоритети, акценти та підходи, хоча минуло уже більше року.

Утім, поряд із такою зумовленою вимогами часу тенденцією, як обмеження прав людини, маємо враховувати зворотну їй тенденцію, яка є відносно сталою протягом новітньої доби, – тенденцію розширення меж прав людини та таку її складову, як розширення меж приватного розсуду людини в особистих немайнових відносинах, які виникають у сфері медицини. Ця тенденція віддзеркалює сучасне розширення правових можливостей і меж для людини дозволяти, обмежувати або забороняти втручання в особисту приватність при наданні медичної допомоги в абсолютних правовідносинах.

З огляду на викладене постає потреба наукового аналізу феномену абсолютних прав у сфері охорони здоров'я, усталених положень доктрини, адекватності позитивно-правового регулювання, що підтверджує актуальність обраної теми.

То ж у цій статті авторка на засадах напрацювань фахівців з теорії права, конституційного права, цивільного та медичного права, міжнародних правових стандартів, практики правозастосування обґрунтовує своє бачення природи абсолютних прав людини у сфері охорони здоров'я та пропонує продовжити фаховий публічний дискурс з метою узагальнення позицій, консолідації підходів і формування відповідної сучасним реаліям правової доктрини.

Природа абсолютних прав людини та особливості їх правового регулюванням – це проблема, що знаходиться на перетині аналізу з боку різних правових напрямів. І це цілком природно за умов сучасної тенденції до диверсифікації галузевих досліджень і позитивно, адже розв'язувати сучасні наукові проблеми, поставлені практикою, неможливо у вузькому коридорі позитивістського та однобічного мислення. Сьогодні дослідження, які можуть претендувати на вирішення важливого науково-практичного завдання, можна провадити виключно на засадах міжгалузевої співпраці науковців. Тому не дивно, що питання природи абсолютних прав і спеціальних режимів їх регулювання та обмеження стали предметом обговорення представників різних наукових напрямів.

Серед теоретиків права та конституціоналістів помітною є тенденція розглядати права людини у сфері охорони здоров'я в контексті природних фундаментальних прав людини, закріплених на рівні міжнародних і вітчизняних правових актів вищої юридичної сили. Особисті немайнові права пацієнта та лікаря в абсолютних відносинах тією чи іншою мірою висвітлювали цивілісти, серед яких С. Б. Булеца, О. В. Крилова, Р. А. Майдалик, І. Я. Сенюта, Р. О. Стефанчук.

Проте дослідники неоднозначно трактують зв'язок конституційних прав людини у сфері охорони здоров'я, які належать до абсолютних, із положеннями ст. 284 і 285 Цивільного кодексу України [1] (далі – ЦК України) та

ст. 39 і 43 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [2] (далі – Основи законодавства) у частині можливого обмеження особистих немайнових прав пацієнта на підставах, передбачених цивільним законодавством. Тому залишаються актуальними мета дослідження абсолютних прав людини у сфері охорони здоров'я та такі дотичні завдання: обґрунтування специфіки тих конституційних прав людини у сфері охорони здоров'я, які мають природу та ознаки абсолютних прав, визначення на цих засадах відповідних правових підстав для їх обмеження, знаходження взаємозв'язку абсолютних конституційних та особистих немайнових прав у сфері охорони здоров'я. На підставі результатів дослідження планується виявити прогалини у доктрині та практиці правозастосування та надати рекомендації для вдосконалення цивільного законодавства України.

Правовий статус абсолютних конституційних прав

Права людини у сфері охорони здоров'я й надання медичної допомоги є особливим та унікальним утворенням серед прав людини, оскільки існують одночасно у декількох вимірах: ці права мають статус і природних, і фундаментальних, і конституційних, і абсолютних, і суб'єктивних цивільних, і особистих немайнових.

Природні права сьогодні розуміються як сукупність правомочностей, які кожна людина має від народження і які не залежать від будь-яких соціальних умов і навіть від факту їх відсутності у нормах позитивного права. Тобто природні права – це похідна від створеного Богом природного порядку речей, в якому людина посідає особливе місце. Фундаментальними права робить їх визнання з боку світової спільноти та закріпленість у відповідних міжнародно-правових документах. Конституційними є права, що знайшли відображення в основному законі країни, який володіє вищою правовою силою у своїй юрисдикції.

Абсолютність права передбачає, що здійсненню права його суб'єктом протистоїть юридичний обов'язок усіх інших учасників відносин утримуватися від будь-яких фактичних та юридичних дій або бездіяльності, що можуть призвести до його порушення. Також у сучасному трактуванні абсолютності права міститься такий її вимір, як спеціальний порядок обмеження. Автори підручника «Теорія держави і права» надають таку класифікацію прав людини за можливістю легітимного обмеження: «1) абсолютні права, що не підлягають обмеженням за будь-яких обставин; 2) відносні права, які можуть бути обмежені, якщо такі обмеження передбачені законом, є необхідними у демократичному суспільстві та мають мету (охорона державної безпеки, громадського порядку тощо)» [3, с. 302 – 304].

Правовий зміст поняття «обмеження прав людини» має очевидне значення для обґрунтування положень цього дослідження. Під обмеженням прав і свобод людини М. В. Савчин розуміє «втручання публічної влади у сферу приватної автономії індивіда виключно на підставі закону, яким

запроваджуються певні заходи, спрямовані на забезпечення балансу приватних і публічних інтересів з метою захисту національної безпеки, громадського порядку, життя і здоров'я інших людей, авторитету правосуддя» [4, с. 291]. На думку інших авторів, обмеження прав і свобод представляє собою «законодавче звуження змісту та (або) обсягу прав і свобод людини щодо її можливостей мати, володіти, користуватися й розпоряджатися соціальними цінностями, свободою дій і поведінки з метою захисту суверенітету і територіальної цілісності або громадського порядку, забезпечення економічної й інформаційної безпеки, охорони здоров'я, суспільної моралі й забезпечення захисту прав і свобод людини та є показником державних стандартів рівня життя людини» [5, с. 5]. У будь-якому визначенні головний зміст поняття обмеження прав людини трактується як «правомірне, цілеспрямоване кількісне та (або) якісне применшення у процесі право-реалізації тих можливих моделей поведінки (правомочностей), які складають основне право особи, з боку інших осіб» [6, с. 3].

Стосовно алгоритму обмеження того самого права в різних галузях права Р. О. Стефанчук додатково пояснює: «Слід враховувати те правило, за яким зазначається ієрархічність обмеження особистих немайнових прав, залежно від нормативно-правового акту, яким встановлюється дане право. Так, якщо особисте немайнове право встановлюється в Конституції України, то і обмежено воно може бути тільки Конституцією України (ст. 64 Конституції України), а не в ЦК України чи іншими законами. Тому обмеження зазначених прав, навіть якщо вони після цього віднаходять своє дублювання у ЦК України чи інших законах, все рівно може бути обмежене тільки на рівні Конституції України» [7, с. 119 – 120]. У Конституції України [8] цей принцип закріплено у ст. 8: «Законодавчі акти та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй» та ст. 22: «Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод».

З цього важливого зауваження випливає, що конституційний принцип абсолютної дії, за яким винятки стосовно обмеження або звуження обсягу прав і свобод людини і громадянина встановлюються тільки самою Конституцією України, а не законами чи іншими нормативними актами, має важливе не тільки декларативне та теоретичне значення, а й доктринальне та практичне. Це означає, що усі обмеження прав, які мають конституційний захист, незважаючи на те що вони додатково регулюються або захищаються галузевим законодавством, мають тлумачитися та регулюватися з урахуванням саме першості конституційного захисту права. Крім того, навіть спеціальне законодавство, предметом якого є конституційні права, не може бути прийнятим без відповідного висновку про те, що воно не порушує Конституцію України.

Щодо тлумачення основного змісту ст. 64 Конституції України стосовно конституційного режиму обмеження прав людини цілком можна покластися на думку відомого конституціоналіста О. В. Скрипнюка: «Підтверджуючи загальну ідею невідчужуваності прав людини, ст. 64 вказує на відмінність природних прав людини, які є абсолютними і не можуть підлягати обмеженню з боку держави, та інші права людини». [...] При цьому конституційно-правове регулювання обмеження прав людини має вичерпні правові параметри, які не можуть розширюватися в довільному порядку і мають дискретний характер». «Конституція України передбачає вичерпний перелік прав людини, які не можуть бути обмежені за жодних обставин. Так, не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені такими статтями Конституції України: [...] ст. 28 – право на повагу до гідності; ст. 29 – право на свободу та особисту недоторканність» [9, с. 5, 9].

Статус особистого немайнового права підтверджується закріпленістю відповідного права на рівні цивільного законодавства та наявністю цивільно-правових механізмів регулювання, охорони та захисту відповідного обсягу передбачених нормою права правомочностей фізичної особи як учасника цивільних відносин. Закріпленість у ЦК України особистих немайнових прав у сфері надання медичної допомоги є визнанням досягненням стосовно того рівня позитивації цих прав, який надає для їх ефективного здійснення та захисту весь арсенал методів впливу позитивного приватного права. Це, без перебільшення, видатне досягнення українського суспільства та цивілістики, адже цим кроком абстрактним ідеалам протиставлено реальні юридичні механізми та інститути.

Якщо говорити про перший рівень позитивації певного природного фундаментального права на національному рівні, то найважливіше значення має його конституційний та абсолютний статус, який передбачає правову фіксацію важливих об'єктивних відмінностей у здійсненні цього права людиною та в механізмі втручання держави в його здійснення. Зокрема, конституційний статус права людини означає, що будь-які посягання на право суб'єкта у вигляді втручання держави або інших учасників відносин мають враховувати цей його об'єктивний статус як права не тільки фундаментального або суб'єктивного цивільного, але, насамперед, конституційного, що значно звужує механізми обмежувальної дії інших правових галузей.

Ці попередні зауваження важливі для розуміння того, яким чином об'єктивний статус конституційних абсолютних людини прав у сфері охорони здоров'я впливає на їх правове регулювання засобами цивільного права, у тому числі можливості звуження правомочностей володільця права.

Абсолютні конституційні права у сфері охорони здоров'я

Звісно, що таких прав, які можна об'єктивно та беззастережно віднести як до тих суб'єктивних цивільних прав, які є одночасно і конституційними

абсолютними, не може бути багато. Серед низки тих особистих немайнових прав фізичної особи, закріплених у Главі 21 ЦК України (Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи), потенційно до конституційних абсолютних належать лише декілька.

Приміром, більшість особистих немайнових прав, які стосуються сфери охорони здоров'я та надання медичної допомоги, не мають такого статусу. Право на вибір методів лікування, вибір лікаря та вибір медичного закладу та інші, закріплені у ЦК України, природно підлягають обмеженням у вигляді низки об'єктивних чинників або зіштовхуючись із правами та інтересам інших учасників. Отже, до таких, що мають найвищий абсолютний конституційних захист, можна віднести право повнолітньої дієздатної людини на згоду на медичне втручання, відмову від такого та право на отримання медичної інформації про себе.

На підтримку абсолютності цих правовідносин висловилося у своєму дисертаційному дослідженні С. Б. Булеца: «Особисті немайнові відносини [...] є первинними і самостійними в структурі предмета цивільного права, ґрунтуються на засадах юридичної рівності та вільного волевиявлення їх учасників, спрямовані на забезпечення приватного немайнового інтересу їх учасників, позбавлені економічного (майново-грошового) змісту, а також характеризуються абсолютним характером» [10, с. 46].

Достатньо поширеною на сьогодні є правова позиція, за якою особисті немайнові права фізичної особи на згоду на медичне втручання та відмову від такого в Україні є конституційними правами. Ці цивільні права можна вважати похідними від прав людини, закріплених ст. 28 і 29 Конституції України [8], в яких гарантовані права на повагу до гідності та на особисту недоторканність. Так, можна погодитися з точкою зору, що це право закріплено у третьому реченні ст. 28: «Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідям».

Така доктринальна «прив'язка» правила ст. 28 до контексту надання медичної допомоги є цілком доречною, адже терміном «медичні дослідди» в широкому значенні можна позначити будь-які медичні втручання на тій підставі, що договір про надання медичних послуг віднесений доктриною до зобов'язань професійного ризику та алеаторних правочинів [11, с. 252–273] з огляду саме на його суттєву кваліфікуючу ознаку – ризиковість, яка полягає у «неможливості гарантування позитивного результату лікування як внаслідок об'єктивних явищ, так і через властивості організму» [12, с. 59]. У такому контексті слід трактувати й використання терміна «гідність людини» у назві Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини (Ов'єдо, 1997 р.) [13], що засвідчує прямий зв'язок гідності людини зі здійсненням її прав у відносинах медичної сфери.

Конституціоналісти звертають увагу також на те, що право на гідність у ст. 28 Конституції України містить протиставлення з антагоністичним до гідності станом – неповагою до гідності, навіть нелюдським поводжен-

ням і катуванням [14, с. 199–200]. З цим можна погодитися, як і з тим, що медичне втручання без згоди прирівнюється у Рішеннях ЄСПЛ до катувань або до поводження, що принижує гідність.

Деякі автори справедливо пов'язують конституційне право на особисту недоторканність із правом на згоду на медичне втручання. Так, І. Я. Сенюта у своїй фундаментальній монографії та докторській дисертації пов'язує суб'єктивні права пацієнта на згоду на медичне втручання та відмову від медичного втручання з правом людини на повагу до гідності та правом на особисту недоторканність [15, с. 169]. П. М. Рабінович і М. І. Хавронюк вважають, що у контексті ст. 29 Конституції України встановлені такі заборони: щодо заподіяння людині тілесних ушкоджень, побоїв або іншого застосування щодо неї фізичної сили, насильницького введення в її організм наркотичних засобів, сильнодійних чи отруйних речовин. Тілесна недоторканність також передбачає, що стосовно людини без її згоди забороняється втручання медичними методами діагностики, профілактики, лікування, примусове взяття донорської крові, органів та інших анатомічних матеріалів [16, с. 122].

Конституційна заборона піддавати людину без її вільної згоди медичним втручанням, як і конституційна заборона катувань, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження є абсолютною. Це передбачає, що праву суб'єкта протистоїть обов'язок усіх інших не порушувати його. А також передбачає, що здійснення цього права підлягатиме тільки конституційним обмеженням. А, як відомо, механізмів правомірних обмежень низки прав, передбачених у тому числі ст. 28 і 29, Конституція України не передбачає. Як прямо зазначено в ч. 2 ст. 64, конституційна заборона негідного поводження в усіх його проявах не визнає винятків і не допускає порушень у періоди війни чи іншого надзвичайного стану. Така абсолютна заборона підтверджує, що право, гарантоване цією статтею, втілює одну з основоположних цінностей демократичної держави.

Із викладеного випливає, що обмеження абсолютного права на згоду на медичне втручання фактично є примусом до прийняття іншої волі і цей примус щільно межує з неповагою до гідності (нелюдським поводженням і тортурами). О. В. Крилова слушно зазначає, що буквальне тлумачення змісту норми п. 5 ст. 284 ЦК України дає підстави для висновку про те, що «лікар наділений правом (або навіть зобов'язаний) здійснити примусове медичне втручання» [17, с. 88]. З таким тлумаченням можна погодитися, адже насправді немає іншого шляху обмежити право на згоду, ніж учинити примус. Наскільки відбувається звуження права на згоду на медичне втручання, рівно на стільки за ним слідує примус до прийняття стороннього, чужого для морального суб'єкта, втручання проти його волі. А тому одночасно з приписом про обмеження на рівні норм закону мають розроблятися та затверджуватися кореспондуючі зобов'язання і процедурні механізми застосування примусу.

У світлі аналізу природи абсолютного конституційного права та спеціальних умов його обмеження будь-яке обмеження права на згоду на медичне втручання повнолітньої дієздатної людини є неконституційним. Навіть за умов невідкладного стану такого пацієнта як учасника цивільних відносин не передбачено конституційних шляхів обмеження його права на згоду. Адже навіть за умов невідкладного стану примусове медичне втручання не може здійснюватися. Тому за клінічних станів, обтяжених втраченою свідомістю, йдеться не про звуження обсягу правомочностей повнолітньої дієздатної фізичної особи, а про спеціальні цивільно-правові режими надання/отримання згоди пацієнта на медичне втручання.

Отже, воля пацієнта не відкидається в жодному випадку, проте враховується на різних правових засадах, наприклад, як юридично значущі попередні розпорядження пацієнта щодо методів медичного втручання на майбутнє. У деяких спеціальних випадках застосовується інститут дії в інтересі іншої особи без її доручення [18, с. 138–140; 19, с. 394, 395; 20, с. 13]. У будь-якому випадку цивільні права, які корелюють із конституційними абсолютними правами, будучи включеними у цивільно-правовий механізм регулювання, не можуть мати обмежень усупереч конституційним нормам. Тому навіть у випадку надання екстреної або невідкладної медичної допомоги не йдеться про обмеження права на згоду, тобто про узаконений примус.

Ту ж логіку міркувань доречно застосувати для обґрунтування абсолютної природи конституційного права людини на медичну інформацію про себе, яке закріплене у ст. 32 Конституції України. Принаймні формулювання абз. 2 цієї статті допускає поширення конституційної норми на право людини отримувати за власним бажанням та у будь-який час усю медичну інформацію про себе: «Кожний громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею».

Право людини на отримання медичної інформації про себе має ознаки абсолютного, оскільки здійсненню права його суб'єктом протистоїть юридичний обов'язок усіх інших учасників відносин – органів державної влади, органів місцевого самоврядування, установ та організацій – утримуватися від дій або бездіяльності, що можуть призвести до його порушення. Також право на інформацію про себе належить до абсолютного за такою ознакою, як спеціальний порядок обмеження. У статусі конституційного право на інформацію про себе, згідно зі ст. 64 Конституції України, не може бути обмежене, крім випадків, передбачених Конституцією України. Такі правові підстави для обмеження права людини на отримання інформації про себе наразі Конституція України передбачає тільки для умов воєнного або надзвичайного станів.

Отже, право на згоду на медичне втручання та примус до прийняття медичного втручання є протилежностями. І, як усякий примус, примушу-

вання прийняти медичну допомогу без згоди є необхідним злом у демократичному цивілізованому суспільстві. Українське законодавство допускає й регулює примусові заходи медичного втручання в обмеженому законом колі випадків. (Зауважмо, що у цьому контексті не йдеться про режими обов'язкових заходів медичного характеру. Ці режими є законними та за правовою природою не є обмеженням особистого немайнового права на згоду на медичне втручання).

Окремі нечисленні випадки примусових медичних втручань наразі законодавцем дозволені. Їх перелік є вичерпним і поступово скорочується. Так, українським законодавством на сьогодні передбачені види примусових втручань медичного характеру: примусове годування; примусове надання деяких видів психіатричної допомоги; примусове лікування деяких видів хвороб, зокрема, примусове лікування осіб, хворих на наркоманію тощо. Тут ми справді маємо справу з обмеженням, примусом, подоланням супротиву та спеціальними засобами і процесуальними механізмами. Але такий стан має об'єктивне виправдання: перелічені заходи, хоч і є злом, все ж злом меншим, ніж їх відсутність. Проте дозволені законом примусові заходи медичного характеру підлягають суворим законодавчим обмеженням і здійснюються під відповідним наглядом.

Цивільно-правове регулювання абсолютних конституційних прав у сфері охорони здоров'я

І законодавство, і правова доктрина України все ж допускають можливість ігнорування права людини на згоду на медичне втручання, відмову від такого права на медичну інформацію про себе на різних правових підставах, передбачених цивільним законодавством. Із прийняттям 2003 р. нового ЦК України існує загальний консенсус між законодавцем, науковцями та лікарями стосовно того, що, згідно з нормою п. 5 ст. 284 ЦК України, у невідкладних випадках дозволено надавати медичну допомогу та здійснювати медичне втручання без згоди пацієнта і що такий відступ від загального правила згоди є обмеженням суб'єктивного цивільного права пацієнта.

Нормами, закріпленими у п. 3 ст. 285 ЦК України та абз. 4 ст. 39 Основ законодавства, медичним працівникам надано право повідомляти неповну інформацію про стан здоров'я фізичної особи, обмежити можливість ознайомлення з окремими медичними документами. Такий підхід законодавця видається помилковим, адже обмежувати права людини, що мають абсолютний конституційний статус, можна лише на підставах, передбачених Конституцією України.

Головною причиною такого незадовільного стану є те, що наразі в українському законодавстві та доктрині поняття прав людини в сфері охорони здоров'я дуже слабо корелює з тим цивільно-правовим статусом особистих немайнових прав, якого вони набули у сучасну постмодерну добу. Частково це можна пояснити об'єктивним станом речей: феномен прав

людини, учення про права людини, концепт прав людини виникають на тлі загального культурно-гуманітарного руху, відомого як Відродження. Ті патетичні розмірковування про природні свободи та гідність людини, що були зафіксовані в літературних творах, а пізніше – у правових документах, попри величезний історичний крок і потенціал, все ж значною мірою мали абстрактний характер, і величезна прірва відділяла їх від реального здійснення. Саме про це свідчить той факт, що навіть у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. все ще не було конкретних юридичних зобов'язань для держави дотримуватися прав людини у сфері охорони здоров'я. Позитивні зобов'язання держави не порушувати гідність людини у сфері медицини зафіксовані в Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини (Ов'єдо, 1997 р.). Вони діють тільки в юрисдикціях країн, які приєдналися до цієї угоди, Україна цього досі не зробила.

Водночас суб'єктивні цивільні права фізичної особи мають свою власну історію, яка веде початок з таких більш приземлених цілей, як охорона та захист майнового інтересу економічно вільної людини. І ось уже зовсім нещодавно особисті немайнові права у статусі суб'єктивних цивільних прав фізичної особи посіли особливе місце у цивільному праві України як позитивній системі регулятивних норм. Природно, що ці нові цивільно-правові конструкції є дещо чужорідними у стрункій системі позитивних приписів, яка ще нещодавно була спрямована виключно на обслуговування економічного обігу й забезпечення свободи та ініціативності економічно незалежного учасника приватноправових відносин.

Такими обставинами, викладеними схематично, можна пояснити витoki та причини того формально-юридичного підходу до регулювання особистих немайнових прав, що закріпився і в законодавстві, і в правозастосуванні. Негативні наслідки такого підходу зачепили, передусім, відносини, які налагоджуються з приводу таких важливих особистих немайнових благ людини, як життя, здоров'я, гідність, недоторканність, автономія, незалежність у сфері охорони здоров'я та надання медичної допомоги. Хоча це справді був крок величезного значення – віднесення цього виду відносин до предмета регулювання приватного права, усе ж потрібно усвідомлювати усю специфіку, яка не може бути нівельована самим фактом приватноправового характеру цих відносин.

Насправді закріплення конституційних прав людини у спеціальному законодавстві як особистих немайнових прав фізичної особи повинно мати на меті додатковий захист цих прав, що стосуються особливо вразливих суспільних та особистих благ. Зокрема, цивільне законодавство покликане забезпечити додаткові правові гарантії для поваги до гідності та недоторканності особи у цивільних відносинах у сфері медицини. Усупереч цьому чинне цивільне законодавство запроваджує нові підстави для обмеження конституційних абсолютних прав на додаток до тих, що містяться в самій Конституції України.

Так, цивільне законодавство повинно запропонувати додаткові механізми реалізації фізичною особою своєї автономії волевиявлення при здійсненні медичного втручання, наприклад, через запровадження інститутів попередніх розпоряджень, договірного представництва. Таку думку щодо можливості вирішення окремих немайнових питань пацієнта його представниками протягом тривалого часу відстоює О. В. Крилова [17, с. 85]. Проте станом на тепер ані ЦК України, ані спеціальне цивільне законодавство не передбачають такого учасника відносин, як представник пацієнта, тому на практиці жодна особа (навіть шлюбний партнер, дорослі діти, інші родичі) не має права отримувати медичну інформацію про дієздатного повнолітнього пацієнта, надавати згоду на медичне втручання або госпіталізацію або відмову від таких та підписувати будь-які документи від його імені.

Завдяки новим інструментам людина як учасник цивільних відносин зможе, зокрема, отримати користь від призначення довіреної особи [21, с. 102–105], яка на підставі договору доручення матиме можливість отримати медичну інформацію про пацієнта або ухвалити деякі, обумовлені договором, рішення стосовно вибору методів лікування та ін. Такі цивільно-правові засоби відкривають нові можливості, подовжуючи автономію пацієнта у часі та просторі при здійсненні ним своїх суб'єктивних прав, зокрема, поширюючи принцип згоди навіть на ті ситуації, в яких воля пацієнта не може з різних причин братися до уваги.

У подальшому у спеціальному законі потрібно деталізувати положення і механізми, які можуть бути необхідними для запровадження нових інститутів: урегулювати процедури запровадження системи сертифікації, реєстрації та/або повідомлення стосовно видачі, скасування, чинності, припинення чинності доручень; передбачити механізми врегулювання конфліктів інтересів довірителя та представника; вирішити, якою мірою завчасні директиви повинні мати обов'язкову силу; розглянути, за яких обставин постійна довіреність втрачає силу та які заходи захисту належить вчинити за таких обставин; унормувати питання про ситуації, які виникають у разі істотної зміни обставин, тощо. Ці та інші нагальні питання – широке поле для ініціатив науковців і законодавця. Саме через таку корисну ініціативну площину пролягає шлях до найкращого втілення величезного потенціалу абсолютних конституційних прав людини, які можуть і повинні знайти адекватне забезпечення у прозорих і доступних цивільно-правових механізмах. І це є одним із завдань для цивілістичної спільноти на сучасному історичному етапі рекодифікації цивільного законодавства України.

Підсумовуючи, наголосимо на кількох ключових позиціях. Деякі особисті немайнові права повнолітньої дієздатної фізичної особи як учасника відносин у сфері охорони здоров'я та надання медичної допомоги є похідними від конституційних абсолютних прав людини на повагу до її гідності, на особисту недоторканність, на ознайомлення з усіма відомостями про себе. Такими є право на згоду на медичне втручання, право

на відмову від медичного втручання та право на отримання медичної інформації про себе.

Статус права як абсолютного конституційного передбачає розуміння певних об'єктивних відмінностей у здійсненні цього права людиною та в механізмі втручання держави та інших учасників відносин у його здійснення.

Включення конституційних прав людини у цивільне законодавство як особистих немайнових прав фізичної особи покликане забезпечити додаткові правові гарантії для поваги до гідності та недоторканності особи у цивільних відносинах і додаткові цивільно-правові засоби для реалізації максимально можливою мірою автономії волевиявлення людини у сфері медицини.

Перспективним напрямом подальших досліджень, як авторських, так і інших зацікавлених учених, може стати предметний дискурс на базі положень, що апробовані в цій розвідці, та їх підтвердження або спростування.

1. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
2. Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorovia : Zakon Ukrainy vid 19.11.1993. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>.
3. Teoriia derzhavy i prava : pidruchnyk / O. V. Petryshyn, S. P. Pohrebniak, V. S. Smorodynskyi ta in. ; za red. O. V. Petryshyna. Kharkiv : Pravo, 2015. 368 s.
4. Savchyn M. V. Suchasni tendentsii konstytutsionalizmu u konteksti hlobalizatsii ta pravovoho pliuralizmu : monohrafiia. Uzhhorod : RIK-U, 2018. 440 s.
5. Osynska O. V. Obmezhennia prav i svobod liudyny: teoretyko-prykladni aspekty : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv, 2010. 20 s.
6. Strekalov A. Ye. Obmezhennia osnovnykh prav ta svobod liudyny i hromadianyna yak instytut konstytutsiinoho prava Ukrainy : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kharkiv, 2010. 20 s.
7. Stefanchuk R. O. Zahalnoteoretychni problemy poniattia ta systemy osobystykh nemainovykh prav fizychnykh osib u tsyvilnomu pravi Ukrainy. Khmelnytskyi: Vydavnytstvo Khmelnytskoho universytetu upravlinnia ta prava, 2006. 174 s.
8. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
9. Skrypniuk O. V. Konstytutsiino-pravove rehulivannia obmezhennia prav i svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini. *Publichne pravo*. 2011. № 3. S. 5–11.
10. Buletsa S. B. Tsyvilni pravovidnosyny, shcho vynykaiut u sferi zdiisnennia medychnoi diialnosti teoretychni ta praktychni problemy : dys. ... dokt. yuryd. nauk. Odesa, 2016. 437 s.
11. Anomalii u tsyvilnomu pravi Ukrainy : navch.-prakt. posibnyk / vidp. red. R. Maidanyk. Kyiv : Yustinian, 2007. 912 s.
12. Maydanyk R. Dohovir pro nadannya medychnykh posluh. *Medychne pravo*. 2010. № 5(1). S. 52–66.
13. Konventsiiya Rady Yevropy pro zakhyst prav i hidnosti lyudyny shchodo zastosuvannya biolohiyi ta medytsyny: Konventsiiya pro prava lyudyny ta biomedytsynu: Konventsiiya Rady Yevropy (Ov'yedo) vid 4 kvitnya 1997 r. URL: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/164.htm>

14. Konstytutsiia Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar / redkol.: V. Ya. Tatsii (holova redkol.), O. V. Petryshyn (vidp. sekretar), Yu. H. Barabash ta in. ; Nats. akad. prav. nauk Ukrainy. 2-he vyd., pererob. i dop. Kharkiv : Pravo, 2011. 1128 s.

15. Senyuta I. Ya. Tsyvilno-pravove rehuliuвання vidnosyn u sferi nadannia medychnoi dopomohy: pytannia teorii i praktyky : monohrafiia. Lviv : Vydavnytstvo LOBF «Medytsyna i pravo», 2018. 640 s.

16. Rabinovych M. P., Khavroniuk M. I. Prava liudyny i hromadianyna. Kyiv : Atika, 2004. 464 s.

17. Krylova O. V. Predstavnytstvo interesiv patsiienta v dohovori pro nadannia medychnoi dopomohy. *Aktualni problemy derzhavy i prava*. 2007. Vyp. 31. S. 85–92.

18. Myronova H. A. Modernizatsiia tsyvilnoho zakonodavstva u sferi nadannia medychnoi dopomohy: teoretychni zasady ta praktyka implementatsii : monohrafiia. Kyiv : Naukovo-doslidnyi instytut pryvatnoho prava i pidpriemnytstva im. akademika F. H. Burchaka NAPrN Ukrainy, 2020. 200 s.

19. Majdanik R. A. Dogovor ob okazanii medicynskikh uslug. Lichnye neimushchestvennye prava: problemy teorii i praktiki primeneniya: sb. statei i inykh materialov / pod red. R. A. Stefanchuka. Kyiv : Yurinkom Inter, 2010. S. 390–424.

20. Buleca S. B. Osobennost' instituta dejstviy v chuzhom interese bez porucheniya. *Ehlektronnyy nauchnyy zhurnal «Nauka. Obshchestvo. Gosudarstvo»*. 2013. № 3 (3). S. 1–13.

21. Myronova H. A. Dovirena osoba patsiienta yak novyi uchastnyk tsyvilnykh vidnosyn. *Uchasnyky tsyvilnykh vidnosyn: novatsii rekodyfikatsii tsyvilnoho (pryvatnoho) prava Ukrainy: materialy KhIKh nauk.-prakt. konf., prysviach. 99-y richnytsi z dnia narodzh. d-ra yuryd. nauk, prof., chl.-kor. AN URSSR V. P. Maslova (Kharkiv, 12 berez. 2021 r.)*. Kharkiv : Pravo, 2021. S. 102-105.

Myronova G. A.

Doctor of Science of Law, Senior Researcher, leading researcher of the department private international law and legal issues of European integration Research Institute of Private Law and Entrepreneurship named after Academician FG Burchak NAPrN of Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-9136-586x>
galamironova@meta.ua

Absolute Human Rights in the Field of Healthcare: Legal Grounds for Restriction

The article examines the legal nature of human rights in the field of health care. It has been substantiated that certain personal inalienable rights of an adult able-bodied patient are derived from the constitutional absolute human rights. These include the right to consent to medical intervention, the right to refuse medical intervention and the right to receive medical information about oneself. The status of law as an absolute constitutional presupposes certain objective differences in the exercise of this right by a person and in the mechanism of intervention of the state and other participants in relations in its exercise. Therefore, the enshrinement of constitutional human rights in special legislation should pursue the goal of providing additional protection of these rights and additional mechanisms for their implementation. In par-

ticular, the inclusion of constitutional human rights in civil law should provide additional legal safeguards for respect for the dignity and inviolability of the person in civil relations and additional civil remedies for the exercise of human autonomy in the field of medicine. The author proposes some civil remedies for the patient to exercise their absolute rights.

Key words: absolute constitutional human rights in the field of health care, the right to consent to medical intervention, the right to refuse medical intervention, the human right to receive medical information about oneself.

Стаття надійшла до редакції 21.05.2021

Прийнята до друку 22.06.2021